

Eva Liina Asu

Tartu ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi
foneetika kaasprofessor

Hääldusmõtted 6

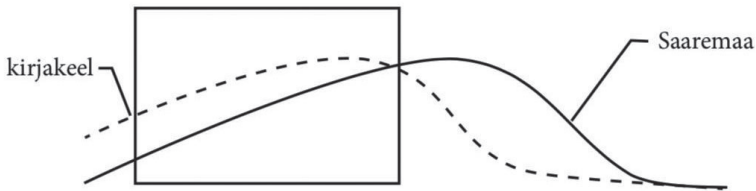
Mis teeb Eesti saarte intonatsiooni laulvaks?

Oma Keele eelmise numbr1 hääldusmõtetes¹ kirjutasin tõusvast intonatsioonist eesti keeles ja üldisemalt sellest, mis määrab intonatsiooni kõrguse ning millised on intonatsiooni ülesanded. Selgus, et tõusval intonatsioonil on eestikeelses suhtluses mitu ülesannet ja eri kujuga intonatsiooni põhitoonikontuurid võivad tähistada erinevaid suhtlusfunktsioone. Intonatsioon varieerub aga ka sõltuvalt kõneleja piirkondlikust taustast ehk sellest, kust kõneleja pärit on. Eesti keeles on intonatsiooni poolest kindlasti kõige kergemini äratuntav saarte murre. Murdeülevaadetes on tihti viidatud Saaremaa intonatsiooni laulvusele, mis on tugevam saare lääne- ja keskosas. Laulvaks peetakse ka Hiiu ja Kihnu keelt. Väidetavalt ongi igal suuremal Eesti saarel oma eriline meloodia (Pajusalu jt 2002), mille teket on oletatavasti mõjutanud vanad keelekontaktid rootsi keelega (Niit 1980). Seekordsetes hääldusmõtetes vaatleme lähemalt, mis teeb Saaremaa ja Kihnu keele intonatsiooni laulvaks.

Saaremaa ja kirjakeele intonatsiooni võrdlemiseks tegin uurimuse, mille käigus salvestasin Kuressaarest ja Tartust pärit keelejuhtide loetud lauseid (Asu 2006). Intonatsioonikontuuride võrdlus näitas, et saarlased alustavad lausungit madalamalt kõrguselt kui Tartust pärit kirjakeelsed keelejuhid. Lisaks ilmnes, et Saaremaa keeles on põhitoonikontuuri tipud hilisemad, mis tähendab, et need ei asu mitte rõhulise silbi sees, vaid sellele järgnevas rõhutus silbis. Neid erinevusi illustreerib joonis 1, kus on

¹ Asu, Eva Liina 2021. Hääldusmõtted 5. Tõusvast intonatsioonist eesti keeles. – Oma Keel 1, 26–29.

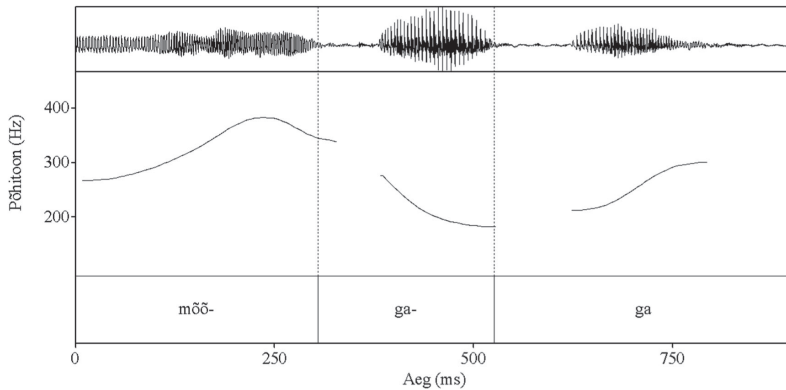
näha lausealgulise sõna (nt nime *Leena*) stiliseeritud põhitoonikontuurid. Ühiskeelt kõneleva keelejuhi põhitoonikontuur algab kõrgemalt kui Saaremaa keelejuhi oma. Ühiskeeles on põhitoonikontuuri tipp rõhulise vokaali sees, samas aga on Saaremaa põhitoonikontuuri tipp rõhulise silbi järel. Kogu Saaremaa lausungi intonatsioonikontuur on seega nihkunud paremale ja selline intonatsioonikontuuri tippude hilisem paiknemine annabki Saaremaa intonatsioonile talle omase laulvuse.

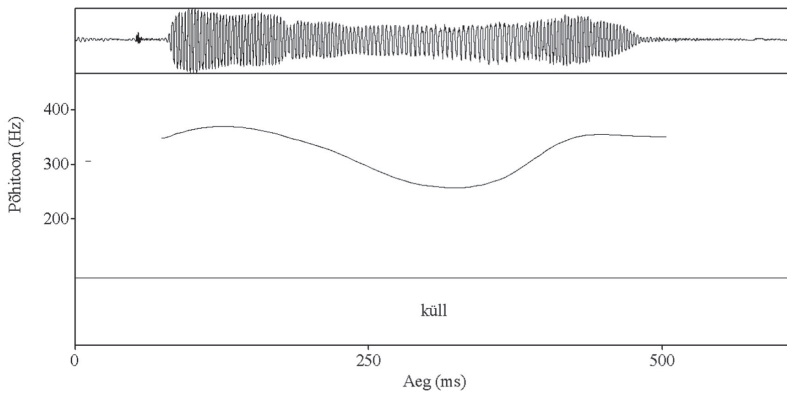
Joonis 1. Lausealgulise sõna (nt nime *Leena*) stiliseeritud põhitoonikontuur eesti kirjakeeles (katkendjoon) ja Saaremaa keeles (tugev joon). Ristkülik märgib rõhulise vokaali asukohta. (Asu 2006, Asu jt 2016)

Ka Kihnu keel on tuntud laulvuse poolest. Juba vanemates murdekirjeldustes on mainitud, et Kihnu keelele on iseloomulik sage tõusva intonatsiooni esinemine (Tanning 1948). Selle lähemaks uurimiseks analüüsisime Kihnu välitööde käigus tehtud vanemaid ja uuemaid spontaanse kõne salvestisi (Asu ja Salveste 2012). Selgus, et tõusva intonatsiooni asemel on tegemist hoopis tõusva-langeva-tõusva intonatsiooniga, mis tõenäoliselt lisabki Kihnu keelele omase laulva varjundi. Eriti huvitav on see, et sellist intonatsioonimalli eesti ühiskeeles ei esine, sest nagu kirjutasin eelmises häälidusmõtete artiklis, on tõusva intonatsiooni puhul lauserõhuline silp eesti keeles alati madal. Kihnu intonatsioonimalli puhul aga eelneb tõusule langus kõrgelt rõhuliselt silbilt, nagu joonisel 2 sõnas *mõõgaga*, kus rõhuline silp *mõõ-* on kõrge ja järgnev rõhutu silp madal. Tõusev-langev-tõusev intonatsioonimall mahub ilusasti ära ka ühesilbilisele sõnale, nagu on näha näiteks sõnast *kiüll* joonisel 3.

Võrdlesime Kihnu intonatsiooni uurimuses ka vanemaid ja uuemaid salvestisi ning leidsime, et tõusvat-langevat-tõusvat intonatsiooni esineb vanemate keelejuhtide kõnes tunduvalt rohkem kui nooremate keelejuhtide omas. Kõige nooremate keelejuhtide kõnes seda intonatsioonimalli ei esinenudki, mis võib viidata sellele, et laulev meloodia

Joonis 2. Sõna *mõõgaga* helilaine ja põhitoonikontuur Kihnu keelejuhi häälduses

Joonis 3. Sõna *küll* helilaine ja põhitoonikontuur Kihnu keelejuhi häälduses

on noorte kihnlaste keelest kadumas. Samas on selge, et intonatsioon sõltub suurel määral kõnelejast ja seetõttu ei pruugi iga kõneleja sellist intonatsioonimalli üldse kasutada. Lisaks on alust arvata, et ka tõusval-langeval-tõusval intonatsioonimallil on suhtluses oma kindlad ülesanded. Varasemast kirjandusest on näiteks teada, et fraasilõpulist tõusvat intonatsiooni võib Kihnu keeles kasutada küsimuste ja eituse markeerimiseks ning üllatuse väljendamiseks (Saar 1958). Edaspidi oleks vaja suurema materjali põhjal täpsemalt uurida, millised ülesanded Kihnu laulval intonatsioonimallil suhtluses on.

Kokkuvõtteks võib öelda, et nii Saaremaa kui ka Kihnu keel hakkavad kõrva oma laulvusega, aga selle kuuldelise aistingu põhjused on erinevad.

Saaremaa intonatsioonile annab laulva varjundi madalamalt algav põhitoon ja hilisemad intonatsioonikontuuri tipud, Kihnus aga ainult selles murdes esinev omapärane tõusev-langev-tõusev intonatsioonimall. Kes tunneb eesti keele intonatsiooni vastu suuremat huvi, saab selle kohta lugeda raamatu „Eesti keele hääldus“ 5. peatükist (Asu jt 2016).

Viidatud kirjandus

- Asu, Eva Liina 2006. Tonal alignment in two varieties of Estonian. – Nordic Prosody. Proceedings of the IXth Conference, Lund 2004. Toim. G. Bruce, M. Horne. Frankfurt am Main: Peter Lang, 29–35.
- Asu, Eva Liina, Nele Salveste 2012. The Phonetic and Phonological Analysis of the Fall-Rise Intonation Pattern in the Kihnu Variety of Estonian. – *Linguistica Uralica* LXVIII (3), 171–179.
- Asu, Eva Liina, Pärtel Lippus, Karl Pajusalu, Pire Teras 2016. Eesti keele hääldus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Niit, Ellen 1980. The structure of the Baltic prosodic area and the place of Estonian dialects in it. Tallinn: Academy of Sciences of the Estonian S.S.R., Division of Social Sciences. Preprint KKI-17.
- Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, Jüri Viikberg 2002. Eesti murded ja kohanimed. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Saar, Theodor 1958. Kihnu murde häälikud. Käsikiri Eesti Keele Instituudi eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiivis (KT170).
- Tanning, Salme 1948. Murdepäevik. KKI P 31. Eesti Keele Instituudi eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiiv. Tallinn (MS).

OK